

Sławomir Cenckiewicz

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

*Když národ otevřel krvácející srdce své,
pánové chtěli světu lhát.*

*Leč svět rychle poznal, kdo je tady vrah,
a národu není snadné lhát.*

*Střílejte páni do bratrů,
do matek a otců střílejte.*

*Leč národ prací svou i za to zaplatí.
Vrazi pamatujte si to!*

Anonym, *Přijíždějí barevné vozy*, 1971

V anonymní poezii se skrývá celá, hluboká pravda o gdaňském Prosinci 1970.¹ To, co Poláci z Gdańska nemohli vykřičet do světa, za ně vyjádřil ne jeden anonymní básník. Zasahuje nás prostota těchto literárních děl, velmi pečlivě shromažďovaných a zaznamenávaných Bezpečnostní službou (polskou obdobou československé StB byla Służba Bezpieczeństwa, dále jen SB). A tato policejní prozíravost nás nepřekvapuje, neboť silou tehdejší poezie je především popis protikladných světů: zla komunistického režimu vyzbrojeného tanky, samopaly a policejními obuškami, proti kterému se postavil národ nejen zotročený, ale i poníženy nutností těžké práce bez náležitě odměny. Národ byl masakrován v prosinci roku 1970 v ulicích Trojměstí (Gdaňsk, Gdyně a Sopoty), Elblagu a Štětína. *Vrazi pamatujte!* – napsal básník a přísahal katanům den spravedlivého soudu.² Přestože uběhlo více než čtyřicet let, události prosince 1970 zůstávají zločinem neodsouzeným, zločinem anonymním, zločinem bez pachatelů a katů. Zbyly pouze oběti a hlas lidí prosince a jejich příbuzných, kteří se stále dožadují základní spravedlnosti, navrácení významu těmto událostem, a především historické pravdy a paměti.

1 Viz mj. SOKOŁOWSKA, M.: *Poezja uliczna 1970 r.* In: EISLER, Jerzy – IGRECZANIK-FILIPP, Izabella – KWIATKOWSKA, Wiesława – MARSZALEC, Janusz: *To nie na darmo... Grudzień '70 w Gdańsku i Gdyni*, Pelplin 2006, s. 177–188; MARSZALEC, Janusz: *tamtéž* s. 129–130.

2 *Instytut Pamięci Narodowej* (dále jen IPN), Gd 003/14, sv. 21, *Jadą wozy kolorowe* (báseň je jednou z příloh dopisu rotného Michała Popławského z okrsku VB Gdaňsk Portowa, Gdaňsk, 15 I 1971), karton (dále jen k.) 379. Přetisk: *Gdaňski Grudzień '70...*, s. 294.

„Malá destabilizace“

Konec roku 1970 znamenal zároveň konec vlády prvního tajemníka Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza – PZPR; dále jen PSDS a ÚV PSDS) Władysława Gomułky. Veřejnost unavená stalinismem přivítala Gomułku v roce 1956 s nadějí, dokonce s nadšením, Gomułka však tento kapitál rychle promarnil, nastalo naprosté zklamání a marasmus. Heslo, které mělo původně popisovat relativní úspěchy jeho vládnutí, „malá stabilizace“, již v šedesátých letech znamenalo spíše hospodářskou stagnaci a všeobecnou chudobu. Po analýze vládnutí Gomułky a jeho týmu (mimo jiné Józefa Cyrankiewicze a Zenona Kliszka), neváhal historik Marcin Zaremba charakterizovat tuto dobu jako „malou destabilizaci“.³ Byla to doba, která se již od konce padesátých let vyznačovala neustále se zhoršující společenskou náladou, frustrací, stávkami a protikomunistickou „šepandou“, předpovídající povstání proti „lidové“ moci. První otřes nastal u příležitosti oslav tisícího výročí existence polského státu v roce 1966. Další, ještě výraznější, přišel v březnu 1968. Navzdory propagandě vnucované Polákům, podle které šlo o organizované spiknutí *intelektuálů, studentů a sionistů proti socialistické vlasti*, lidé ukázali orgánům Polské lidové republiky sílu sociálního protestu. Byl to protest, kterého se navzdory dodnes se vyskytujícímu přesvědčení zúčastnili i dělníci. V roce 1968 – nehledě na brutální potlačení březnové vzpoury, emigraci téměř 20 000 polských občanů, účast Polské lidové armády v potlačení Pražského jara a zákulisní mocenské boje – se Gomułkovi přece jen podařilo udržet otěže moci. Nicméně známky zhoršení hospodářské situace a hrozící krize nemohly zakrýt ani fotbalové úspěchy Górniku Zabrze v evropském Poháru vítězů pohárů, ani dohoda o normalizaci vztahů mezi Polskou lidovou republikou a Spolkovou republikou Německo, podepsaná v prosinci 1970. Gomułkova skupina si byla vědoma kolapsu, ale do záchrany socialistické ekonomiky se pustila až ve chvíli, kdy s podporou společnosti již nemohla počítat.

Bezprostřední příčinou prosincové vzpoury bylo zdražování v rámci reformy připravené pod vedením Bolesława Jaszczuka.⁵ Zvýšení cen ohlásila vláda premiéra Józefa Cyrankiewicze prostřednictvím rozhlasu a televize 12. prosince 1970 (mělo vstoupit v platnost následujícího dne). Následně 13. prosince obsah usnesení Rady ministrů Polské lidové republiky (Rada Ministrów PRL, tj. polská vláda) přiblížila *Trybuna Ludu*, která nejprve vyjmenovala průmyslové zboží (např. pračky, televize, lampy, parfémy, stolní sklo a vinylové desky), jehož maloobchodní ceny byly sníženy. Poté uvedla 46 kategorií výrobků, u kterých došlo ke zvýšení cen. Zdražení se tehdy týkalo mimo jiné: masa a masných výrobků (o 17,6 %), mouky (16,6 %), povidel (36,2 %), krup a obilovin (20–30 %), a také stavebních materiálů a tuhých paliv (dřevo, koks, uhlí o 10–25 %).⁶ Rozhodnutí o takto výrazném zdražování znamenalo ránu pro beztak už zbědovanou společnost. Mimo to bylo rozhodnutí již dříve kritizová-

3 ZAREMBA, Marcin : *Spoleczeństwo polskie lat sześćdziesiątych – między „małą stabilizacją“ a „małą destabilizacją“*. In: ROKICKI, Konrad – STEPIEN, Sławomir (ed.): *Oblicza Marca 1968*. IPN, Warszawa 2004, s. 27.

4 EISLER, Jerzy: *Polski rok 1968*. Warszawa 2006, s. 361 nn.

5 *Tamtéž, Grudzień 1970. Geneza. Przebieg. Konsekwencje*. Warszawa 2000, s. 59.

6 *Tamtéž*, s. 89–90.

Sławomir Cenckiewicz

no i ve stranických kruzích. Tehdy poprvé zazněly hlasy o napjaté situaci ve Varšavě, Lodži a Gdaňsku. Během schůzí aktivů PSDS, na kterých byli členové seznamováni s okolnostmi zvýšení cen a započatých reform, zazněla kritika stranických a státních orgánů a zmínky o tom, že zvýšení cen je neúměrné platům.

Schopni všeho

Komunisté tedy zvažovali možnost propuknutí sociálních protestů a připravili se na potlačení vzpoury. Armáda, bezpečnostní složky a tajné služby zaujaly bojovou pohotovost. Před ohlášením zvýšení cen, 8. prosince 1970, vydal ministr národní obrany generál Wojciech Jaruzelski rozkaz *Ve věci pravidel spolupráce Ministerstva obrany a Ministerstva vnitra v boji proti nepřátelské činnosti, zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti a obranných příprav*.⁷ O den později vydal analogický dekret *ve věci zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti* šéf resortu vnitra, generál Kazimierz Świtała. Byly povolány vojvodské (tj. krajské) štáby a generální štáb ministerstva vnitra v čele s náčelníkem – vrchním velitelem MO (Milicja Obywatelska; obdoba československého Sboru národní bezpečnosti – SNB) a náměstkem ministra vnitra, generálem Tadeuszem Pietrzakem. Ve stejný den vypracoval generální štáb ministerstva vnitra *plán činnosti spojených z akcí „Podzim 70“*. Dne 11. prosince 1970 byl vyhlášen stav plné bojové pohotovosti jednotek ministerstva vnitra.

V roce 1970 se nálada dělníků v Trojměstí s každým měsícem zhoršovala, a to zejména v tzv. komplexu loděnic, zvláště v Gdaňských loděnicích V. I. Lenina, zaměstnávajících téměř 18 000 lidí. Ze statistických údajů vyplývá, že měsíční mzda dělníků v odvětví kovozpracujícího a elektrotechnického průmyslu se pohybovala v rozmezí 2200–2500 zlotých (na přelomu let 1970/1971). V samotných Gdaňských loděnicích se průměrná měsíční mzda kvalifikovaného dělníka (i s přesčasy) v roce 1970 a v dalších několika letech pohybovala mezi 3100–5200 zlotých.⁸ Avšak tehdejší zvýšení cen dramaticky zhoršilo situaci loděnických rodin. V září 1970 mocenské orgány dostávaly signály o rostoucí frustraci zaměstnanců Gdaňských loděnic a jejich přesvědčení o blížícím se ekonomickém kolapsu. V říjnu 1970 gdaňská SB popisovala *rostoucí zneklidnění fyzických pracovníků loděnice, jehož důvodem se staly tržní obtíže*. Byly registrovány první případy *odmítnutí práce celými partami dělníků*.⁹ Když bylo oznámeno rozhodnutí o zvýšení cen, dokonce i ti, kteří byli loajální SB, varovali, že mezi zaměstnanci loděnic převládá názor, že vládní orgány podněcují nervózní atmosféru, protože chtějí *vyvolat nespokojenost mezi obyvatelstvem, která by pak vedla k nějakým*

7 Tamtéž, s. 78–99.

8 KOWALSKI, Lech: *General ze skazą. Biografia wojskowa gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego*. Zysk i S-ka, Warszawa 2001, s. 335.

9 KULA, H.: *Grudzień 1970. Oficjalny i rzeczywisty*, Gdańsk 2006, s. 98–99 nn.

10 *Rocznik statystyczny 1975, Rok XXXV*, Warszawa 1975, tabl. 33(240)–34(241), s. 178–179; JANECKI, E.: *Stocznia Gdańska im. Lenina. Życie społeczno-polityczne w latach 1945–1984*. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1985, s. 186.

11 CENCKIEWICZ, Sławomir: *Śladami bezpieki i partii. Rozprawy. Źródła. Publicystyka*. Wydawnictwo IPN, Gdańsk–Warszawa–Kraków 2008, s. 283.

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

změnám ve vedení strany.¹² Nespokojenost panovala v gdaňských elektrotechnických závodech Unimor, v Opravných závodech železničních vozidel (Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego) a v gdaňském přístavu. V některých podnicích došlo ke snížení zaměstnaneckých prémie i o více než 20 % a v obchodech následoval *zvýšený nákup potravin, zejména krup, mouky, cukru, těstovin, másla, masa a masných výrobků*.¹³ Neklid, podle informací MO a místní správy SB, se projevoval také ve městech Starogard, Pruszcz Gdański, Czarna Woda a Kwidzyn. Mnoho pracovníků místních závodů čím dál častěji otevřeně kritizovalo vedení strany a státu. Jeden z pracovníků, Wacław Rek, zaměstnanec Výrobního závodu dřevovláknitých desek v obci Czarna Woda, řekl, *že vláda jsou sami zloději, měli by být všichni postřeleni* – jak se dočteme v jednom z policejních hlášení.¹⁴ Na území Trojměstí se o uklidnění atmosféry pokusil vicepremiér Stanisław Kociolek, bývalý tajemník Wojvodského výboru (Komitét Wojewódzki, tj. krajský výbor; dále jen VV) PSDS v Gdaňsku. Nicméně jeho setkání s dělníky oddělení K-3 Gdaňských loděnic skončilo naprostým selháním, *vycítil, že nemá žádný kontakt se shromážděnými v místnosti*.¹⁵

Situace byla natolik vážná, že 11. prosince 1970 byl z podnětu velitele vojvodské MO v Gdaňsku, plukovníka Romana Kolczyńskiego, povolán protikrizový štáb – Vojvodské řídicí stanoviště (Wojewódzkie Stanowisko Kierowania), v čele s Bolesławem Aftykou, plukovníkem zodpovědným za úsek MO.¹⁶ Mezi členy štábu, kromě vedení MO, byli také vysocí představitelé gdaňské SB – plukovník Władysław Pożoga a plukovník Kazimierz Dudek. *Plán úkolů souvisejících s realizací činnosti akce „Podzim 70“ na území gdaňského vojvodství*, připravený plukovníkem Aftykou, předpokládal minimálně posílení a ubytování jednotek ZOMO (Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej – Motorizované zálohy MO; speciální policejní útvary využívané k potlačování demonstrací a protestů, známé svojí brutalitou) z Gdaňska a Elblągu, zřízení účinné rádiové komunikace mezi vedením MO a VV PSDS, zvýšenou operativní kontrolu výrobních podniků, obchodních domů, škol a univerzity a také katolického duchovenstva. Aftyka nařídil SB, MO, hasičům a závodním strážím provést kontroly hlavních závodů gdaňského vojvodství. Oproti tomu agentura obdržela úkol *odhalování a odstraňování veškerých pokusů aktivizace jednotlivců a skupin, pořadatelů přerušování práce, vůdců a demagogů*.¹⁷ Osoby, které byly vytipované informátory tajné policie, měly být preventivně zadrženy a vyslýchány. V následujících dnech připravily operační úseky SB podrobné plány pro případy „výtržnictví“. Stav bojové pohotovosti byl vyhlášen také v Pomořanské vojenské oblasti.

V souladu s pokyny Vojvodského řídicího stanoviště byly v noci z neděle na pondělí (13.–14. prosince 1970) posíleny hlídky MO v gdaňských ulicích. Do tzv. klíčových

12 Tamtéž, s. 285.

13 IPN, 0748/2, pplk J. Żuchowski, *Informacja o sytuacji rynkowej w dniu 12 XII 1970 roku*, Gdaňsk, 12. 12. 1970, k. 11.

14 IPN, 0748/15, *Kronika z dnia 14 XII 1970 r. od godz. 0,05 do 24.00*, bd, k. 21.

15 EISLER, Jerzy: *Grudzień 1970...*, s. 87.

16 IPN, Gd 003/45, *Plan przedsięwzięć związanych z realizacją zadań akcji „Jesień ’70” na terenie woj[wództwa] Gdańskiego*, Gdaňsk, 11. 12. 1970, k. 14–17.

17 Tamtéž, k. 15.

Sławomir Cenckiewicz

podniků národního hospodářství v Trojměstí byli vysláni příslušníci SB a aktivní strážníci byli poučováni, jak zabránit případným projevům nespokojenosti zaměstnanců. Na území Gdaňských loděnic vznikla dvě pozorovací a hlásná stanoviště, vybavená radiovým spojením.¹⁸ Přesto se mobilizace MO, SB a strany ukázala být neúčinná. Dne 14. prosince 1970, krátce po šesté hodině ranní, obdržel ředitel loděnic Stanisław Żaczek zprávu, že několik desítek zaměstnanců oddělení S-4 nenastoupilo do práce a uspořádalo manifestaci. Brzy nato se k protestu připojilo několik set zaměstnanců loděnic.¹⁹ Začal gdaňský Prosinec 1970.

Neslábnoucí napětí

Po osmé hodině se ke stávce připojila další oddělení v loděnicích. O hodinu později se stávkující vydali k budově ředitelství podniku. Několik tisíc dělníků požadovalo zahájení jednání s 1. tajemníkem VV PSDS Alojzym Karkoszkou, který tehdy pobýval ve Varšavě, kde se účastnil 6. plenárního zasedání ÚV PSDS. Dělníci z loděnic se rovněž dožadovali Gomulškova příjezdu. Ředitel S. Żaczek vysvětloval, že sice neměl na zvýšení cen vliv, může ale jeho dopad kompenzovat zvýšením prémie o cca 5 %. Jednání však skončilo neúspěchem. Ve snaze zastavit rozšíření protestů odpojilo vedení loděnic na doporučení SB telefonní ústřednu, *zajistilo sklady kyslíku a acetylenu, rozvodnu a další strategická místa na území podniku*.²⁰ Dělníci se ale nevzdali a za zpěvu písní *Rota, Boże, coś Polskę* a *Internacionála* se vydali k budově VV PSDS. Skandovali hesla: „Zloději“, „Chceme chléb“ a „Pryč s Gomulškou“. Byli mezi nimi rovněž příslušníci tajné policie s *úkolem provádět dezintegrační, identifikační a dezinformační činnost*. Navíc, jak můžeme číst v hlášení SB ze 14. prosince 1970, *došlo k nasazení příslušníků Oddělení B, kteří fotografovali a pomocí skrytých kamer nahrávali organizátory a neaktivnější účastníky*.²¹ Výsledky této činnosti, tedy fotografie a operační filmy, byly později použity SB během represí, které následovaly po prosincových událostech.

Když se o vývoji dozvěděl vicepremiér Kociołek, účastníci se 6. plenárního zasedání ÚV PSDS, rozhodl se okamžitě odjet do Trojměstí. Spolu s ním z Varšavy přijeli: 1. tajemník VV PSDS v Gdaňsku Alojzy Karkoszka, tajemník Závodního výboru PSDS v Gdaňských loděnicích Jerzy Pieńkowski a ministr těžkého průmyslu Franciszek Kaim.

Několik minut před 11. hodinou se mezitím před sídlem strany shromáždilo více než tisíc osob. Ke shromážděným se vydal organizační tajemník VV PSDS Zenon Jundziłł a ředitel Svazu lodního průmyslu Stanisław Skrobot. Vybídli dav k vytvoření reprezentace, s níž by mohli jednat. Dělníci se však obávali případné represe, která by mohla postihnout jejich zástupce, a proto na návrh komunistických představitelů

18 IPN, Gd 003/11, t. 4, plk W. Jaworski: *Plan przedsięwzięć operacyjnych w związku z realizacją zadań „Jesień 70”* przez Wydział III Służby Bezpieczeństwa KW MO w Gdańsku, Gdańsk, 12. 12. 1970, k. 23–34.

19 IPN, 0748/1, *Meldunek*, Gdańsk, 14. 12. 1970, k. 40. Viz také: IPN, 0748/2, k. 95 a 117.

20 IPN, BU 0296/39, sv. 5, Departament III MSW, Kronika wydarzeń w Gdańsku od dnia 14. 12. 1970, Warszawa, 15. 12. 1970, k. 67.

21 IPN, 0748/1, *Meldunek...*, k. 41.

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

nepřístupili. Po oslovení dělníků „soudruzi“ nakonec Z. Jundziłł oznámil: *Poslouchejte, nic vám zde nemohu slíbit, protože k tomu nejsem v této záležitosti oprávněn. Rozejděte se domů.*²²

Rozhořčení dělníci tajemníka strany vypískali a zmocnili se automobilu se zvukovou technikou, jehož prostřednictvím vybízeli k podpoře protestu a zároveň ohlásili odpolední shromáždění před budovou VV PSDS a také stávkou, která měla proběhnout 15. prosince 1970. Ve 12.40 se dělníci vrátili do Gdaňských loděnic (Stocznia Gdańska) a zde pomocí auta s tlampačem vybízeli k manifestaci a stávce. Agitovali také na území Opravárenské loděnice a Severní loděnice (Stocznia Remontowa, Stocznia Północna), kde se střetli se stranickým aktivem, který se snažil zmařit stávkou. Před 14. hodinou dělníci opět opustili loděnici a vydali se směrem ke Gdaňské technické univerzitě (Politechnika Gdańska). Zhruba 500 demonstrantů proniklo na území univerzity a rozešlo se po studentských kolejích, kde studenty žádali o podporu protestu. Zde také došlo ke sporu se stranickým aktivem, s částí akademického sboru a představiteli studentů, kteří začali dělníky vytláčet mimo území školy. Neúspěchem skončil také pochod k nedalekému sídlu Polského rozhlasu, kde demonstranti sice vyrazili vstupní dveře do technické místnosti, avšak odvysílat prohlášení, ve kterém by celou zemi informovali o svém protestu, se jim nepodařilo. Vysílací zařízení bylo totiž již předtím demontováno zaměstnanci rozhlasu za účasti příslušníků SB, kteří obezřetně „zajistili“ rovněž radiotelevizní vysílač v Chwaszczyně a v Gdaňských grafických závodech (Gdańskie Zakłady Graficzne). Za této situace se kolem 16. hodiny dělníci rozhodli vrátit do centra města na dříve ohlášené shromáždění před budovou VV PSDS.²³

Současně vyhlásila stávkou odpolední směna zaměstnanců Správy gdaňského přístavu (Zarząd Portu Gdańskiego) a na 15. prosinec 1970 ohlásily stávkou Polské státní dráhy (Polskie Koleje Państwowe) a Dopravní autobusový podnik (Przedsiębiorstwo Transportowo-Autobusowe) v Gdaňsku. Informace o protestu, jež se šířila celým Trojměstím, rychle dorazila k demonstrantům, kteří se přibližovali k centru města. Kolem 17. hodiny demonstrovali dělníci, obyvatelé Trojměstí a více než 200 dokařů a námořníků před Domem tisku, odkud se chystali vyrazit k budově VV PSDS. V okolí vlakového nádraží a krajského sídla strany došlo ke střetům s policií a armádou. Podle MO tehdy protestovalo 10 000–15 000 osob. Do pacifikace bylo zapojeno téměř 3300 příslušníků MO a vojáků Polské lidové armády.²⁴ Situace se měnila každou minutu. Před 16. hodinou rozhodli Kociołek, Karkoszka a plukovník Roman Kolczyński vyslat do gdaňských ulic za podpory vojenských sil speciální jednotky MO, stažené ze Słupska i Elblągu. Navzdory použití bojových vozů, vodních děl, granátů a chemických prostředků se situace vymykala kontrole. V hlášení ze 17.30 napsal službu konající důstojník MO: *Jsou provolávána hesla jako: „Pryč s Gomulkou“ „Pryč s Cyrankiewiczem“, „Pryč s Moczarem“ a další hesla, urážející důstojnost stranických hodnostářů. Dav hází kameny na budovu VV a představitele MO. Kolem 17:20 vstoupily dele-*

22 EISLER, Jerzy: *Grudzień 1970...*, s. 101–102.

23 IPN, BU 0296/39, t. 5, Departament III MSW, *Kronika wydarzeń w Gdańsku...*, k. 67–69.

24 Tamtéž, k. 70–75.

Sławomir Cenckiewicz

gace příslušných skupin do budovy VV PSDS.²⁵ Za chvíli: V 17:40 byl dav před VV PSDS rozprášen. Srážky s MO v okolí nádraží. MO zadržela automobil s tlapkačem značky Nysa. Dav se vydal směrem k nádraží a k ulicím, přiléhajícím k zadní části budovy VV PSDS.²⁶ V 18.30 následovalo další hlášení: Srážky s davem v okolí nádraží a VV PSDS pokračují s neslábnoucí intenzitou. V 18:05 dav zastavil automobil Polských státních drah a po řidiči požadoval vydání benzínu. Řidič odmítl. Do prvního patra budovy VV PSDS byly vhozeny dýmovnice. Požár byl uhašen. V 18:10 se před sídlem Polského rozhlasu ve Wrzeszczi shromáždil dav, čítající zhruba 500 osob. Dočasné pasivní chování. V 18:12 dav před VV PSDS převrátil automobil Nysu MO a táhne jej směrem k budově VV. V 18:20 byl automobil zapálen. Současně došlo v budově PSDS k rozliti benzínu a zapálení vstupní haly.²⁷ Zpráva MO z 19.30: Kolem 19:12 jsou trosky dřívě spáleného automobilu vhažovány mladíky do budovy VV PSDS. V okolí nádraží došlo k rozbití a částečnému vyloupení stánků s potravinami. Kolem 19. hodiny vyrazil dav, čítající 2 tisíce osob, bránu a vkroutil na území Technické univerzity. Podle očekávání dav znovu získal automobil Nysa s tlapkačem, který se momentálně nachází na dvoře Technické univerzity. A dále: V 19:40 za mostem Błędnik ve směru na Wrzeszcz hoří 4 automobily MO. Blíže neurčený počet automobilů MO hoří v okolí „Orbisu“. Na ulici 3. května a v přilehlých ulicích dav naplňuje láhve benzínem ze zdejších automobilů.²⁸ Další hlášení o situaci ze 22.30: Ve 22:00 čítal dav v oblasti vlakového nádraží asi 7 tisíc osob. Došlo k částečnému zdemolování obchodu s lahůdkami. Probíhalo ničení nádraží. Byl podpálen vojenský automobil.²⁹ O hodinu později bylo s úlevou hlášeno: Od 23:15 panuje na území Gdaňska klid. Pouze v okolí vlakového nádraží se objevovaly malé, neaktivní skupiny.³⁰ K ukončení pacifikační akce nakonec došlo v noci ze 14. na 15. prosince 1970 v 1 hod., zadrženo bylo 330 osob. Většinu z nich tvořili dělníci, mezi zadrženými však byli také učni a studenti.³¹

Během pozdního večera se v Gdaňsku objevili tajemník ÚV PSDS a člen politbyra Zenon Kliszko, předseda Ústřední rady odborů (Centralna Rada Związków Zawodowych) a člen politbyra Ignacy Loga-Sowiński a náměstek ministra národní obrany generál Grzegorz Koczyński. Z rozhodnutí generála Kazimierze Światły protikrizový štáb v Gdaňsku posílil náměstek ministra vnitra, generál Henryk Ślabczyk. Společně s Kociołkem, A. Karkoszkou, plukovníkem R. Kolczyńským a F. Kaimem uskutečnili ve Vojsvodském velitelství MO noční poradu. Jednali o záležitostech, spojených se zabezpečením státních a stranických budov, o větším využití vojenských sil a intervenci v případě bezprostředního ohrožení (chemické prostředky, granáty a ostrá munice).³²

25 IPN, 0748/1, *Meldunek sytuacyjny na godz. 17, 30*, Gdaňsk, 14. 12. 1970, k. 25.

26 Tamtéž, *Meldunek sytuacyjny na godz. 18, 00*, Gdaňsk, 14. 12. 1970, k. 26.

27 Tamtéž, *Meldunek sytuacyjny na godz. 18, 30*, Gdaňsk, 14. 12. 1970, k. 27.

28 Tamtéž, *Meldunek sytuacyjny na godz. 19.30*, Gdaňsk, 14. 12. 1970, k. 28

29 Tamtéž, *Meldunek sytuacyjny na godz. 22.30*, Gdaňsk, 14. 12. 1970, k. 32

30 Tamtéž, *Meldunek nr 10*, Gdaňsk, 14. 12. 1970, k. 39.

31 Tamtéž, *Meldunek nr 16*, Gdaňsk, 15. 12. 1970, k. 52–53.

32 KULA, H.: *Grudzień 1970.*, s. 171–173; EISLER, Jerzy: *Grudzień 1970...*, s. 123–124.

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

Masakr

V úterý 15. prosince 1970 se ukázalo, že v Gdaňsku došlo k rozšíření stávk. Ke stávku-jícím dělníkům z Loděnic V. I. Lenina se připojili mimo jiné zaměstnanci Gdaňského přístavu, Opravárenského podniku železničních vozidel, Podniku kožešinové výroby, Nábytkářského podniku, Podniku lodních zařízení Hydroster, Závodu cukrářské výroby, Gdaňské opravárenské loděnice a Severní loděnice. Po 6. hodině přerušilo práci šest oddělení Gdaňských loděnic V. I. Lenina, před 7. hodinou dělníci dorazili k budově ředitelství loděnice a požadovali propuštění zatčených osob. Proslov ředitele S. Żaczka a podnikového tajemníka PSDS Pieńkowského, kteří opět vyzývali k uklidnění a utvoření dělnické reprezentace k jednání, pouze rozjitzil situaci. *Osvobodíme uvězněné kolegy, mříme na vězení!* – křičeli dělníci. Přes 2000 dělníků přešlo přes pontonový most z Gdaňské opravárenské loděnice do Gdaňských loděnic V. I. Lenina.³³ Načež padlo rozhodnutí o pochodu městem a demonstraci před budovou VV PSDS. Kolem 7.15 dělníci vyrazili směrem k centru města, kráčeli po celé šířce ulice a vykřikovali hesla: „Konec zvyšování cen!“, „Propusťte zatčené!“. O několik minut později bylo na úrovni hlavního vlakového nádraží již přes 7000 lidí. Došlo zde k prvním střetům s bezpečnostními složkami. Oddíly ZOMO byly donuceny k ústupu a část demonstrantů vyrazila směrem k sídlu VV PSDS a odtamtud k budově Rady Městského národního výboru (Prezydium Miejskiej Rady Narodowej) a k Městskému velitelství MO v ulici Świerczewského. Okolo 7.40 obléhalo skoro 4000 dělníků Městské velitelství MO, kde byli ve vazbě drženi dělníci z loděnic.³⁴ Účastník demonstrace Henryk Jagielski vzpomíná: *Část lidí zůstala u Vojvodského výboru [PSDS] a část šla k Městskému velitelství [MO], aby osvobodila lidi, kteří byli předchozího dne zatčeni. Když jsme přišli k budově, asi ve druhém patře se otevřela okna a objevil se Lech Wałęsa. Měl jsem tehdy zrovna na práci něco jiného a lidé na něj začali házet kameny a křičet „zrádce“ nebo něco podobného. Otočil jsem se a uviděl jsem, že je to Lech Wałęsa, přistoupil jsem blíže a zakřičel: „Neházejte! Nechte toho! To je ten, který dnes žádal, aby ti lidé byli propuštěni“. Přestali házet a Lech se ještě jednou objevil v okně a řekl: „Poslouchejte, za chvíli vyjdou ti, kteří byli včera zatčeni.“ Ale v tu chvíli, kdy Lech mluvil z okna, začali ze třetího patra házet granáty. Byly to slzné granáty. V okně se vedle Wałęsy objevil major, který řekl: „Poslouchejte, zodpovídám za toto patro, ale za to, co se bude dít na třetím patře, nikoliv.“ Lidé začali opět házet kameny.³⁵* A opravdu, krátce před 8. hodinou začali dělníci útočit na policejní budovu. Podle různých hlášení se mělo v okolí velitelství nashromáždit 6000–10 000 osob. Došlo ke zničení automobilů MO, do oken velitelství lidé házeli kameny a láhve s benzinem, ale příslušníci MO v budově zabránili požáru. Po bojích a vytlačení z oblasti kolem ulice Świerczewského záměřili demonstranti směrem k sídlu Vojvodské rady odborových svazů a k sídlu strany, kde na „Reichstag“ (jak byla v Gdaňsku od prosince 1970 nazývána budova VV PSDS) zaútočili.

33 IPN, 0748/1, *Meldunek sytuacyjny nr 1*, Gdaňsk, 15. 12. 1970, k. 46.

34 Tamtéž, *Meldunek nr 17*, Gdaňsk, 15. 12. 1970, k. 58–59.

35 *Grudzień 1970*, Paryž 1986, s. 119. Viz také: WAŁĘSA, Lech: *Droga nadziei*. Znak, Kraków 1990, s. 58–59, a jiná svědectví: ZYZAK, Paweł: *Lech Wałęsa. Idea i historia. Biografia polityczna legendarnego przywódcy „Solidarności“ do 1988 roku*. Arcana, Kraków 2009, s. 83–84.

Sławomir Cenckiewicz

V té době probíhala ve Varšavě porada vedení ministerstva vnitra, po jejím skončení se v 9.00 pod vedením Władysława Gomułky sešlo Politbyro ÚV PSDS. Zasedání se také účastnili: premiér Józef Cyrankiewicz, předseda Státní rady Marian Spychalski a tajemníci ÚV – Mieczysław Moczar, Ryszard Strzelecki a Bolesław Jaszczuk. Na setkání politbyra byl rovněž pozván vedoucí administrativního oddělení ÚV PSDS Stanisław Kania, ministr národní obrany Wojciech Jaruzelski, ministr vnitra Kazimierz Światała a hlavní velitel MO Tadeusz Pietrzak. Gomułka měl stanovit pravidla pro užití střelných zbraní: *V souvislosti s brutálním narušením veřejného pořádku, masakrováním příslušníků bezpečnostních složek, zapalováním veřejných budov atd. je potřeba vůči agresorům použít zbraně, přičemž se má střílet na nohy.*³⁶

Toto prohlášení bylo pochopeno nejen jako souhlas s použitím zbraní, ale také jako rozhodnutí, které bylo uplatněno téhož dne ve 12 hodin. Zasedající kolektiv se Gomułkovi nepostavil a Cyrankiewicz se navíc obrátil na generála Jaruzelského se žádostí o větší podporu armády, včetně nasazení těžké techniky (tanky, obrněná vozidla, vrtulníky). Následně v 9.50 premiér Polské lidové republiky telefonicky informoval o tomto rozhodnutí generála Korczyńskiego, který od 14. prosince 1970 pobýval v Gdaňsku.³⁷

Po 9. hodině se centrum Gdaňska proměnilo v regulérní bitevní pole. Proti sobě stálo kolem 20 000 demonstrantů a více než 5000 zasahujících příslušníků MO a vojáků. Na různých místech v centru města neustále propukaly boje s MO a armádou. V hlášení MO z 15. prosince 1970 je obsažen dramatický popis těchto událostí: *Do akce byly okamžitě nasazeny síly MO, které na počátku dav zadržovaly a záhy zahájily rozehánění. Nejprve se dav nekoncentroval u VV PSDS. Teprve po vytlačení z oblasti kolem Rady Městského národního výboru se dav začal srocovat kolem VV PSDS a nádraží. V okolí vlakového nádraží docházelo k podpalování spojařských vozů. Kolem 9. hodiny začal dav, čítající několik tisíc lidí, útočit na budovu VV PSDS. Protože jsme disponovali příliš omezenými silami, nepadlo rozhodnutí o rozehánění davu. Teprve po příjezdu jednotek MO z ústředních záloh bylo rozhodnuto o zahájení rozehánění davu. V té době dav intenzivně útočil na VV PSDS a bylo přijato rozhodnutí o nasazení sil první roty ze školy MO ve Šlupsku dovnitř budovy PSDS. Okolo 9:30 dav zaútočil na VV PSDS láhvemi s benzínem, což způsobilo požár v přízemí. Po budově se začal rychlým tempem šířit požár. Lidé, přítomní ve VV PSDS, se začali stahovat zadním východem. V budově zůstali kvůli ohni odříznuti: zástupce velitele 13. pluku Vojsk vnitřní obrany a náčelník Oddělení prevence a oddělení dopravy MO a jeden z důstojníků ze štábu MO v Iwiczné. Proti davu zasáhly všechny síly, které jsme měli k dispozici a do akce byly okamžitě nasazeny zálohy, přivážené automobily. Boj s davem probíhal na místě. Ve snaze o znovuzískání budovy VV PSDS bylo rozhodnuto o použití tanků a obrněných transportérů z Lužické výsadkové divize. Kolony vozidel byly odveleny směrem na Gdaňsk-Wrzeszcz, kde rozbily dav, což umožnilo oddílům MO zasáhnout a rozehánět dav. Během této operace dav podpalil obrněný transportér. Boje probíhaly v době mezi 10. až 19. hodinou. V 15 hod. se podařilo vytlačit dav mimo VV a vyvést z hořící budovy důstojníky, kteří byli zmíněni v hlášení. Během zákroku před VV PSDS dorazila ze směru od Pruszcze Gdaňského skupina 1000 osob s úmys-*

36 EISLER, Jerzy: *Grudzień 1970...*, s. 136.

37 KOWALSKI, Lech: *Generał ze skaza*, s. 342–343.

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

slem připojit se k hlavnímu davu. Složení skupiny se skládalo převážně z chuligánských žvůlů (sic, překlad dle originálního hlášení). Tato skupina byla zadržena jednotkou MO a armády a pomocí chemických prostředků byla rozebrána, malé skupinky však dorazily k hlavnímu davu. S podporou armády se jej kolem 19. hodiny podařilo rozebrat.³⁸ V důsledku použití ostré munice a šíření zpráv o smrtelných obětech došlo po 20. hodině v centru Gdaňska k uklidnění bojů a na ulicích hlídkovaly jednotky MO a armády. Ve 20 hodin gdaňská televize odvysílala projev vicepremiéra Stanisława Kociołka, který veškerou vinu za nastalou situaci připisal dělníkům a všechny vyzval k návratu do práce, a sice od zítřka, okamžitě.³⁹

Bilance z 15. prosince 1970 byla tragická. V důsledku použití zbraní a při nehodách, doprovázejících boje, zahynulo sedm demonstrantů: Bogdan Sypka (zahynul, když vyskakoval z automobilu na křižovatce ulic Podwale Grodzkie a Wały Jagiellońskie), Kazimierz Stojeccki (rozdrcen pásy vojenského transportéru u vlakového nádraží), Andrzej Perzyński (zasažen do hlavy na rozhraní ulic Podwale Grodzkie a Wały Jagiellońskie), Waldemar Rebinin (zasažen střelou na rozhraní ulic Podwale Grodzkie a Wały Jagiellońskie), Kazimierz Zastawny (zasažen střelou do hrudníku na rozhraní ulic Podwale Grodzkie a Wały Jagiellońskie) a Józef Widerlik (zasažen střelou do krku během bojů v Świerczewského ulici). Stovkám raněných byla v nemocnicích poskytnuta lékařská pomoc. Během dne a noci z 15. na 16. prosince bylo zadrženo a vzato do vazby 500 osob.⁴⁰

Vysoušení bažiny

I přes výzvu Kociołka a ředitelství trojměstských závodů k okamžitému nástupu do práce stávka 16. prosince 1970 pokračovala. V Gdaňsku stávkovaly především Opravné závody železničních vozidel, Gdaňský přístav, Severní loděnice a Gdaňská opravárenská loděnice. Do práce rovněž nenastoupila naprostá většina ranní směny Gdaňských loděnic V. I. Lenina (8 tisíc osob). Dělníci, pobouření přítomností armády v areálu, se po 7. hodině začali shromažďovat u budovy ředitelství. Situaci v loděnicích stále monitorovala SB: *Po několika minutách dorazila k ředitelství sevřená kolona zaměstnanců Oddělení W-4. Zároveň se začaly u brány č. 2 shromažďovat podobně velké skupiny zaměstnanců, které přicházely především ze směru Oddělení K-2, čím docházelo k vytváření pochodové formace. Ve stejné době byly před budovou ředitelství připravovány mikrofony, pro účel nastávajícího shromáždění. Ke generálnímu řediteli inženýru Stanisławu Żaczekovi se jako tzv. Revoluční výbor vypravila tříčlenná delegace, složená z mladých mužů, s cílem představit již dříve vypracované požadavky. Ředitel Żaczek delegaci přijal a k vyjednávání s ní určil ing. Karola Hajdugu. Po jednání s ing. Hajdugou, které trvalo kolem 15 minut, začalo shromáždění, na kterém byly přečteny požadavky, týkající se: zvýšení platů o 30 %, snížení cen potravin na úroveň z doby před třemi roky, zachování původních pracovních norem, svobody slova a vyznání v souladu s ústavou atd. Současně došlo k vyhlášení okupační stávky, prozatím*

38 IPN, 0748/1, Meldunek nr 17, k. 58.

39 EISLER, Jerzy, *Grudzień 1970...*, s. 167.

40 IPN, BU 0296/39, sv. 5, III. odbor MV, *Kronika wydarzeń w Gdańsku...*, k. 81–82.

Sławomir Cenckiewicz

po dobu 24 hodin. V průběhu shromáždění vyrazila skupina, shromážděná na cestě, k bráně č. 2. Po několika minutách došlo v oblasti brány č. 2 k sérii výstřelů a následně odtud přiběhl jeden ze zaměstnanců, který megafonem ohlásil, že armáda začala střílet a pravděpodobně jsou tam zranění a zabití.⁴¹ Bohužel, informace o raněných a zabitých se potvrdily. V okamžiku, kdy přes sto dělníků prošlo branou č. 2, začali po výzvě důstojníka, aby se stáhli, střílet vojáci Poddůstojnické školy teritoriální ochrany a 55. mechanizovaného pluku. Na místě zahynuli dva dělníci – Jerzy Matelski (střelen do hrudníku) a Stefan Mosiewicz (střelen do hlavy) a jedenáct osob bylo zraněno. Otřesení dělníci se stáhli na území loděnic, kde směrem k armádě skandovali: „Vrazi, vrazi!“ Na závodní nemocnici byla vyvěšena bílá prostěradla s červenými kříži, nakreslenými krví zavražděných. Prostěradel bylo tolik, kolik bylo zabitých, vzpomínala později známá představitelka odborového hnutí Solidarita Anna Walentynowiczová, která se prosincového protestu zúčastnila.

Krátce po sérii výstřelů u brány č. 2 byl definitivně vytvořen stávkový výbor Gdaňských loděnic V. I. Lenina (Komitet Strajkowy Stoczni Gdańskiej im. Lenina), ustavený již předchozího dne. Jeho členy se stali Zbigniew Jarosz (vrchní technolog z oddělení S-3), který plnil úlohu neformálního předsedy, Jerzy Górski (oddělení vedení investic), Lech Wałęsa (elektrikář, oddělení W-4), Ryszard Podhajski (svářeč, oddělení K-3), Stanisław Oziembło (ekonom, oddělení O-1), Kazimierz Szołoch (svářeč, Loďářské závody chladicích zařízení Klimor ve Gdyni, dočasně přeřazený do Gdaňských loděnic) a Zofia Zejser (zaměstnaná na odboru dopravy).⁴² V poledne se stávkový výbor shromáždil v sále Bezpečnosti a hygieny práce. Z popudu ředitelství loděnic, které se různými způsoby snažilo manipulovat stávkujícími, bylo přijato rozhodnutí o založení rady delegátů okupační stávky, čítající bezmála 200 členů (ze kterých 150 zastupovalo příslušná oddělení loděnic a zbylých 50 administrativu loděnic).⁴³ Mezi členy rady se objevily skupiny, které preferovaly rychlé ukončení stávky, což způsobovalo řadu vzájemných neshod a konfliktů. Vedení rady delegátů však bylo v rukou Stávkového výboru, který odpoledne prostřednictvím megafonu oznámil, že je nezbytné v okupační stávce pokračovat, ale také zachovat klid a chránit výrobní haly, přístroje a zařízení.⁴⁴

Nicméně informace o zatčení členů stávkového výboru v Gdaňských loděnicích, tlak a obavy z další pacifikace způsobovaly, že atmosféra mezi stávkujícími byla stále více nervózní. Část zaměstnanců se vyslovila pro opuštění závodu, a to poté, když ředitel S. Żaczek ve 20.40 dělníkům předal slova generála Korczyňského: *Armáda dává na opuštění závodu čtyři hodiny, poté začne střílet a bombardovat*. O několik minut později k obyvatelům Trojměstí prostřednictvím televize a rádia znovu promluvil vicepremiér Kociołek. Opět oznámil, že *odvrátit učiněná rozhodnutí není možné* a vyzval k návratu *k normální práci*. Náladu v loděnicích a postupné oslabování stávky vylicil SB

41 IPN, 0748/2, kpt. F. Bodzenta, *Notatka z pobytu na terenie Stoczniiej w dniu 16. 12. 1970*, Gdaňsk, 16. 12. 1970, k. 160–161.

42 CENCKIEWICZ, Sławomir – GONTARCZYK, Piotr: *SB a Lech Wałęsa. Przyczynki do biografii*. IPN, Gdaňsk–Warszawa–Kraków 2008, s. 57.

43 Tamtéž, k. 163.

44 Tamtéž k. 163–164.

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

inženýr Karol Hajduga: *Rada delegátů se po určité době scházela na zasedání a jednala, jaká rozhodnutí ohledně dalšího průběhu stávky učinit. Na jedné z dalších porad do místnosti přišel příslušník pořádkové služby a sdělil, že k branám loděnice přijely tanky – bylo to kolem 22. hodiny. Po krátké době přišel další člen pořádkové služby, který oznámil, že do loděnice vstupuje MO. V důsledku informace o vniknutí MO do areálu loděnice a přesunutím vojáků k branám začala ve skupině delegátů narůstat nervozita, obavy a strach, což bylo viditelné zejména u členů vzniklého stávkového výboru. V souvislosti s tím se ředitel Żaczek společně s jedním z dělníků ze stávkového výboru vydal do kanceláře a telefonicky se dohodl s vojvodským velitelem MO. Obdržel od něj ujištění, že pokud se budou dělníci chovat klidně, MO v žádném případě nevkróčí na území závodu. V této záležitosti došlo prostřednictvím loděnického rozhlasu k oduvysílání příslušného oznámení. Přesto se v řadách stávkujících rozšířil neklid a nedůvěra vůči slibu vojvodského velitele, a to poté, co se zmíněné klepy rychle rozšířily po loděnici. Kolem 2. hodiny 17. prosince 1970 začaly vycházet první skupiny dělníků a prakticky od této chvíle neustále trvalo opuštění loděnice. Příznačný je fakt, že samotní členové stávkového výboru vyšli z loděnice v jedné z prvních skupin. Můj informátor poznamenal, že stávkový výbor má zásluhu na tom, že dokázal zvládnout situaci a nedovolil pochod městem. Podle mého názoru měla na zadržení stávkujících zásadní vliv skutečnost užití zbraní armády a zranění několika osob, neboť v tomto případě byla reakce okamžitá – ústup do loděnice.⁴⁵*

Po zlomení odporu v Gdaňských loděnicích došlo k podobnému vývoji situace ve zbývajících stávkujících závodech: v Severní loděnici, Gdaňské opravárenské loděnici, Podniku lodních zařízení Hydroster, Gdaňských závodech fosforečných hnojiv, kde během dalšího dne došlo k ukončení protestů. Nejdéle protestovali zaměstnanci Správy Gdaňského přístavu, kde stávka skončila nakonec kolem poledne 18. prosince 1970.⁴⁶ Přesto už 17. prosince 1970 byla situace považována za zvládnutou. V ranním hlášení, připraveném pro ministerstvo vnitra, vojvodský velitel MO v Gdaňsku plukovník Roman Kolczyński a jeho zástupce dozorující úsek SB, plukovník Władysław Pożoga, spokojeně hlásili: *V důsledku rozhodného stanoviska MO, SB a armády (provedena blokáda celé loděnice, armáda použila zbraně během pokusu o pochod městem, pravděpodobně 10 zraněných) a politicko-organizační činnosti uvnitř loděnice – ředitelství a stranické organizaci – opustili zaměstnanci loděnice v noci ze 16. na 17. prosince podnik (zbytek stále vychází).*⁴⁷ Jestliže situace v pacifikovaném Gdaňsku komunistům nyní poskytl důvod k radosti, protest ve Gdyni dosahoval vrcholu. Dne 17. prosince 1970 tam došlo k nebyvalému masakru. V areálu železniční stanice Gdynia-Stocznia začaly MO a armáda střílet do dělníků, kteří šli do práce. Gdynský „černý čtvrtek“ si vyžádal 18 obětí.⁴⁸ Následující den v Elblągu rovněž došlo k pouličním demonstracím, během kterých zahynula jedna osoba.

45 IPN, Gd 003/14, t. 24, Notatka służbowa kpt. F. Bodzenty z rozmowy z K. Hajdugą, Gdaňsk, 17. 12. 1970, k. 171–172.

46 IPN, BU 0296/39, t. 5, Departament III MSW, *Kronika wydarzeń w Gdańsku...*, k. 111.

47 IPN, 0748/1, *Meldunek płk. R. Kolczyńskiego i płk. W. Pożogi dla dyrektora Gabinetu Ministra MSW*, Gdaňsk, 17. 12. 1970, k. 114.

48 K pralelním událostem v Gdyni více např. CHOLÍNSKÝ, Jan: *Beseda: Jak čítit zajímavé filmy o komunistickém období? S režisérem filmu Černý čtvrtek Antonim Krauzem*. In: *Securitas Imperii*, 2012, č. 1, s. 168–172 (pozn. red.).

Metodická pacifikace

Relativní kontrola situace v Gdaňsku znamenala zklidnění nálady mezi zaměstnanci v Trojměstí a v celém vojvodství. Dokonce i mezi členy strany a odboráři se hledali viníci „prosincových událostí“. Na prvním zasedání Závodního výboru PSDS Gdaňských loděnic V. I. Lenina (Komitet Zakładowy PZPR Stoczni Gdańskiej im. Lenina) dávali „prosinec 1970“ za vinu nejen Kociołkovi, Cyrankiewiczovi, policii a armádě, ale také odborům. *Na vině je odborová organizace, čteme v zápisu ze zasedání z ledna 1971, protože se nepostavila do čela stávkového hnutí a dovolila, aby došlo k prudkému nárůstu cen potravin.* Uklidnit situaci se snažil nový tajemník ÚV PSDS Edward Gierek, který dne 25. ledna 1971 navštívil Trojměstí a sešel se s delegáty zaměstnaneckých skupin. V nezveřejněných vzpomínkách Franciszek Szlachcic přiznal, že k tomuto setkání Gierka přiměl Leonid Brežněv.⁴⁹

Avšak velmi rychle se ukázalo, že nehledě na zvolení nových stranických a státních orgánů, nehledě na zastrašování, zavedení policejní hodiny, dočasné pozastavení práce (v Gdaňských loděnicích V. I. Lenina a Severní loděnici), kontroly zaměstnanců, vojáky v ulicích, použití ostré střelby a desítky obětí, v největších závodech v Gdaňsku stále přetrvával neklid a byly organizovány protesty. Nezabránila tomu ani vlna zatýkání během „prosincových událostí“ a hon na účastníky gdaňského Prosince 1970, který od večerních hodin dne 18. prosince 1970 pořádala tajná policie SB. Dělo se to v návaznosti na výsledky, informace od informátorů a analýzu fotografického a filmového materiálu z dnů 14.–16. prosince 1970. Následky a statistiky těchto opatření dodnes vzbuzují zděšení. Podle analyzovaných údajů z prvních dnů ledna 1971 bylo 14.–19. prosince 1970 v gdaňském vojvodství zatčeno celkem 2300 osob (v Gdaňsku 1543, v Gdyni 327, v Elblągu 390 a na venkově 40); s 318 osobami bylo zahájeno přípravné řízení, 196 lidí bylo později formálně vzato do vazby.

Hlavní břemeno zároků proti dělníkům spočinulo na VI. skupině gdaňské SB, posílené o důstojníky SB z Lublinu, Białystoku, Olsztyna, Katovic, Bydhoště a Koszalina. V rámci této skupiny bylo vyčleněno sedm operačních týmů, pověřených zvláštní operační kontrolou nad hlavními závody v Gdaňsku (např. loděnice, přístav a dráhy) a dělnickými ubytovnami. Hlavním úkolem VI. skupiny SB byla „operativní ochrana“ průmyslových závodů, zejména rozpracování tzv. poprosincových žvlů. Tato VI. skupina byla zřízena zjevně v souvislosti s „prosincovými událostmi“ a operovala v rámci III. odboru (Wydział III) v letech 1970–1973 a na počátku roku 1973 měla devatenáct operačních příslušníků (předtím jich bylo přibližně třicet). Její velitelem byl kapitán Czesław Wojtalik. Podle vedení SB v Gdaňsku tato skupina byla nejen největší, ale také řešila „nejtěžší otázky“. V období od 14. prosince 1970 do 30. června 1971 zaevidovali příslušníci VI. skupiny a dalších operačních skupin SB 2630 osob přímo zapojených do prosincové vzpoury. Po počáteční selekci bylo 1014 osob vzato do operačního zpracování. Jen v rámci jedné operace – „Podzim 70“ v červnu 1971 dohlížela VI. skupina celkem na 910 lidí (v září 1972 tento počet klesl na 131 osob), z toho 350

49 IPN, BU 1585/1457, SZLACHCIC, Franciszek: *Wspomnienia z okresu pracy w organach bezpieczeństwa i MSW w latach 1945–1972*, část 2, k. 338.

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

z loděnic v Gdaňsku. Během tohoto období bylo v „Leninových“ loděnicích v Gdaňsku vytipováno k propuštění 192 lidí. V letech 1971–1972 předložila SB Vojvodskému národnímu výboru (Wojewódzka Rada Narodowa) seznam 159 lidí (pak uvádí dalších 73 osob) pobývajících dočasně v Trojměstí (v rámci pracovního poměru) a žádala zamítnutí jejich dalšího přihlášení k pobytu. Do poloviny roku 1972 byl pobyt v oblasti Trojměstí zamítnut 35 osobám. Odebrání povolení k pobytu nebo jeho neprodloužení znamenalo současně výpověď ze zaměstnání. Do září 1972 VI. skupina vytypovala 192 lidí k propuštění z Gdaňských loděnic. K lednu 1973 tajní policisté ze skupiny vedli 27 případů sledovaných osob (objektů), pět operací, 40 evidenčních dotazníků, registrovali 97 tajných spolupracovníků, 200 operačních kontaktů a konzultantů a měli sedm utajených bytů.⁵⁰

Operační plán III. odboru SB, přijatý ve druhé polovině prosince 1970, byl založen především na využití osobních informačních zdrojů. Toto bylo na jedné straně spojeno s rozpracováním a kontrolou osob zapojených do prosincové vzpoury a na straně druhé s preventivní činností proti osobám pořádajícím mítinky, protesty a stávky. Stojí za zmínku, že v lednu 1971 zaznamenala SB dokonce pět stávek v Gdaňských loděnicích (ve dnech 4., 7., 16., 18. a 19. ledna 1971), kterých se zúčastnilo celkem téměř 13 000 dělníků.⁵¹ Stávky propukly také v Opravných závodech železničních vozidel (7., 19. a 20. ledna 1971), Gdaňské opravárenské loděnici (16. ledna 1971), Gdaňském přístavu (19.–20. ledna 1971), závodech Hydroster (16. a 19. ledna 1971), Gdaňském závodu pro výrobu plechových obalů (19. ledna 1971) a Severní loděnici (18. a 19. ledna 1971). Stávkující žádali nejen splnění požadavků vznesených v prosinci 1970, ale také svobodné odbory, potrestání osob odpovědných za prosincové zločiny, výstavbu pomníku padlých v prosinci 1970, osvobození zadržených a odstranění Kociołka, Cyrankiewiczze a Moczara z vlády a z vedení strany.⁵² Situace se výrazně nezměnila ani po návštěvě Edwarda Gierka v Gdaňsku dne 25. ledna 1971. Také v květnu a v červnu 1971 se stávkovalo.

Mnohé potíže působil tajné policii zvláštní místní kult – u brány č. 2 Gdaňských loděnic, kde byli 16. prosince 1970 zabiti dva zaměstnanci loděnic. Na jaře roku 1971 SB bila na poplach, že na zdi v blízkosti brány č. 2 *pracovníci loděnice vytvořili jakousi svatyni*, kde se shromažďují s celými rodinami, modlí se, pokládají věnce a květiny. Dělníci z loděnic požadovali, aby na tomto místě byla odhalena pamětní deska věnovaná padlým kolegům. Během svátku 1. května 1971 položili vedoucí pracovníci loděnic, včetně představitelů komunistické strany, a také zástupci zaměstnanců dalších podniků u zdi věnce, aby uctili památku obětí prosince 1970. Pak navštívili delegáti dělníků hroby svých zabitých spolupracovníků. Tajná policie se snažila sledovat vývoj událostí a kontrolovat protestující, ale nebyla schopna předejít pořádání smutečních obřadů u brány č. 2, ani nezabránila demonstraci, v níž lidé pochodova-

50 CENCKIEWICZ, Sławomir – GONTARCZYK, Piotr: *SB a Lech Wałęsa*, s. 75–76.

51 IPN, Gd 0046/350, t. 21, *Wykaz przerw w pracy w zakładach Trójmiasta w styczniu i lutym 1971 r.*, b.d., k. 42.

52 CENCKIEWICZ, Sławomir: *Śladami bezpieki i partii*, s. 316–317. Některé dokumenty z roku 1971 jsou publikovány: CHMIEL, Beata – KACZYŃSKA, Elżbieta: *Postulaty 1970–71 i 1980. Materiały źródłowe do dziejów wystąpień pracowniczych w latach 1970–1971 i 1980 (Gdańsk i Szczecin)*. Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA, Warszawa 1998, s. 106–107, 112–170.

Sławomir Cenckiewicz

li ulicemi v centru města s transparenty vyzývajícími k potrestání viníků masakru z prosince 1970. Příslušníci SB natáčeli a fotografovali demonstranty, aby je následně mohli identifikovat a zpracovávat. Velikost demonstrací z 1. května 1971 dokresluje např. operační popis situace kolem loděnic: *V oblasti brány č. 2 se po celý den seskupovali občané. Největší nárůst byl zaznamenán v dopoledních hodinách. Nicméně, v odpoledních hodinách se pohyb obyvatelstva snížil a do večera se udržoval v hranicích 10–20 osob. Celkově během dne navštívilo výše uvedené místo více než 8000 osob. Místo, kde leží věnce, je obecně nazýváno „Zed' nárků“, pravděpodobně proto, že většina starších žen při pohledu na věnce plakala.*⁵³ K podobným manifestacím u loděnic došlo také 8.–9. května a také 1. listopadu a 15.–17. prosince 1970. V rámci „zabezpečení“ svátku Všech svatých založila SB operativně sledovaný případ (sprawa operacyjno-obszernyjna) s krycím jménem „Chřbitov“ (podle originálního původního pravopisu chybně „Smentarz“), ve kterém byly kontrolovány návštěvy hrobů osob, jež zemřely v prosinci 1970.⁵⁴

Zabránit efektivně protestům a poprosincové konspiraci bylo možné jen díky agentuře. V rámci analýzy výsledků práce s agenturní sítí v únoru 1971 napsal náčelník III. odboru SB v Gdaňsku podplukovník Jan Kujawa: *Během událostí v prosinci a v lednu bylo získávání TS (tj. tajných spolupracovníků SB; v originálu tajny współpracownik – TW) podřízeno potřebě zajistit široký tok informací o situaci v pracovních skupinách továren, zejména od lidí a skupin, které inspirovaly nebo iniciovaly stávky a manifestace. S ohledem na výše uvedené byly informace získávány od dělníků, především mladé generace, a obyvatel dělnických ubytoven.*⁵⁵

Rozsah působnosti a vliv operační činnosti SB ukazuje statistika z poloviny ledna 1971. V období „prosinčových událostí“ a bezprostředně po nich (14.–31. prosince 1970) bylo naverbováno ke spolupráci s gdaňskou SB 53 osob a v období 1.–16. ledna 1971 dalších 86 osob. Ve stejné době bylo v Loděnicích V. I. Lenina v Gdaňsku získáno pro spolupráci 34 osob. *Získané zdroje TS během samotných událostí a po prosinčových událostech pocházejí převážně z řad dělníků, kteří se aktivně účastnili akcí nebo byli členy stávkových výborů. Ve stávkových výborech bylo získáno 14 TS a 6 operačních kontaktů, jak bylo napsáno v jedné ze studií.*⁵⁶

Tajné spolupracovníky získané v prosinci 1970 a později využívala SB zejména v tzv. objektovém případě s krycím názvem „Podzim 70“, který začal 31. prosince 1970 a pokračoval až do 24. února 1978. Jednalo se zřejmě o největší operaci gdaňské SB v historii Polské lidové republiky. Krycí název „Podzim 70“ záměrně navazoval na stejný krycí název preventivně pacifikační operace, kterou od 11. prosince do konce roku 1970 realizovala policie s pomocí dalších útvarů. Účelem objektové akce „Podzim 70“ bylo mj. *identifikovat zdroje a příčiny, které vedly k nespokojenosti mezi dělnickou třídou, vyvedly ji do ulic měst a zastavily práci, určit původce událostí, zdokumentovat trestnou činnost rušivých živlů a operativně identifikovat a zneškodnit aktuální pokusy o destruktivní činnost, která by poškodila řádné fungování národního hospodářství.*⁵⁷

53 Tamtéž, *Informacja dotycząca sytuacji w Stoczni jej im. Lenina w dniu 2 V 1971 r.*, Gdaňsk, 3 V 1971, k. 99.

54 CENCKIEWICZ, Sławomir – GONTARCZYK, Piotr: *SB a Lech Wałęsa*, s. 61.

55 IPN, Gd 0046/81, sv. 4, *Analiza wyników pracy z siecią tajnych współpracowników Wydziału III*, pplk J. Kujawa, Gdaňsk, únor 1971, bez data dne, k. 128.

56 CENCKIEWICZ, Sławomir: *Śladami bezpieki i partii* s. 318–324.

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

V rámci operace „Podzim 70“ bylo označeno a evidováno v kartotékách SB celkem 3300 lidí. Pod zvláštním dohledem SB byli členové stávkových výborů, zástupci stávkujících dělníků, kteří vyjednávali s vedením podniků, a aktivní demonstranti. Tyto osoby byly podrobeny operativnímu zkoumání a detailnímu dohledu (sledování, odposlouchávání, kontrola korespondence, nasazení agentů). Na příkaz III. správy ministerstva vnitra (Departament III MSW) byli „lidé prosince“ také „anketováni“ – byly zpracovány jejich podrobné popisy a všestranné charakteristiky, přičemž tajná policie využívala odborné znalosti podnikových kádrováků a skupiny sociologů z několika výzkumných center.⁵⁸ Teprve v únoru 1978 SB prohlásila, že cílů operace „Podzim 70“ bylo dosaženo. Ve zdůvodnění žádosti o ukončení objektového případu s názvem „Podzim 70“ čteme: *Komplexní opatření provozních jednotek SB [...] vedla k obnovení bezpečnosti, zákona a veřejného pořádku. V průběhu operační činnosti byli identifikováni iniciátoři a aktivní účastníci událostí z prosince a byla zdokumentována trestná činnost osob, které se dopustily poškozování veřejného majetku nebo vystupovaly proti zachování práva a pořádku. Po stabilizaci politické a ekonomické situace v letech 1971–1974 byli tito lidé (včetně rodinných příslušníků osob, které zemřely během prosincových událostí) vzati pod aktivní operativní dohled. Za účelem zabránění pokusům o destruktivní činnost, která by poškodila řádné fungování národního hospodářství, byly výše uvedené osoby většinou odstraněny z klíčových objektů. Ti, kteří zůstávají v klíčových objektech, momentálně nevykazují nepřátelské nebo škodlivé aktivity, nicméně jsou sledovány v rámci jednotlivých objektových případů, vedených na klíčové podniky.*⁵⁹

Bitva o paměť

Ukončení operace „Podzim 70“ v roce 1978 zdaleka neznamenalo souhlas s tím, aby tradice Prosince pronikla do obecného povědomí. Pro úřady Polské lidové republiky byla dějinná paměť spojená s Prosincem 1970 stále nebezpečná a pojila se spíše s otevřenou vzpourou proti komunismu. Tradice Prosince 1970 se skutečně stala důležitou součástí identity obyvatel Gdaňska a dala základ antikomunistickému hnutí v Trojměstí. Pro funkcionáře Studentského výboru Solidarity (Studentcki Komitet Solidarności), Hnutí na obranu lidských a občanských práv (Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela), Hnutí mladého Polska (Ruch Młodej Polski) a Svobodného odborového svazu polského pobřeží (Wolne Związki Zawodowe Wybrzeża) byl Prosinec 1970 ideovým orientačním bodem, důvodem jejich hrdosti a symbolem svébytnosti Trojměstí. V jiných centrech antikomunistického odboje, zvláště ve Varšavě, se to vždy nesetkávalo s pochopením. Mnozí tehdy tvrdili, že z otevřené vzpoury proti „lidové moci“ bude mít užitek především politická policie a varovali před provokací, která může skončit

57 CENCKIEWICZ, Sławomir: *Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki (1929–2010)*.), Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2010, s. 63–64.

58 WICENTY, Daniel: Socjologia w służbie SB? In: *Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989*, 2009, č. 7, s. 363–431.

59 IPN, Gd 003/14, sv. 91, *Wniosek o zakończenie sprawy obiektowej krypt. „Jesień 70“*, mjr Cz. Wojtalik, Gdańsk, 24. 12. 1978, k. 4.

Sławomir Cenckiewicz

zbytečným krveprolitím. Proti otevřeně odbojně a antikomunistické tradici Prosince 1970 proto stavěli spíše evoluční, umírněnou a reformátorskou tradici Října 1956.⁶⁰

Avšak to, co bylo jinde předmětem diskuze, platilo v Gdaňsku zcela samozřejmě. V roce 1979 o tom na stránkách opozičního studentského časopisu *Bratniak* psal jeden ze zakladatelů Hnutí mladého Polska Arkadiusz Rybicki: *Rok 1970. Polovina dnešní redakce Bratniaka sledovala z oken školy pochod dělníků z loděnic k sídlu Vojvodského výboru Polské sjednocené dělnické strany (VV PSDS). Prosinčové události zmíněným okruhem lidí bluboce otrásky: poznali bezohlednost moci, která v zemi vládla. Těžko říci, nakolik to do budoucna ovlivnilo ideovou podobu této skupiny. Jedno je jisté: upevnilo se jejich přesvědčení o tom, že je nutno se dál scházet a diskutovat o záležitostech Polska.*⁶¹ Dále: *Hypotézy a fámy o příčinách Prosince 1970 způsobily, že jsme se vážně zabývali problematikou vládnutí a průběhem společenských procesů. [...] Poznávání minulosti mělo usnadnit pochopení současnosti. Po roce 1970 vládla atmosféra policejního teroru. Lidé se báli o těch věcech mluvit, sdělovat informace. Bylo možné jen inventarizovat broby padlých a sbírat prchavou poezii spojenou s Prosincem.* Podobně navazoval na tradici Prosince 1970 Svobodný odborový svaz polského pobřeží. V *Zakladatelské deklaraci (Deklaracja Założycielska)* z roku 1978 najdeme velmi jasnou návaznost: *Připomínáme si tragickou zkušenost prosince 1970, vycházíme z očekávání četných skupin a kruhů společnosti polského Pobřeží a navazujeme na slezskou iniciativu ustanovení Svobodného odborového svazu.*⁶² Okruh Svobodného odborového svazu také zamítl pojmy nomenklaturní propagandy, která Prosinec 1970 nazývala „událostmi“ či „nehodami“, čímž je spojovala spíše s *jakousi osudovou nehodou, zlomením noby nebo automobilovou bouračkou* než s antikomunistickou revoltou.⁶³

Památka Prosince 1970 také inspirovala organizování společných vzpomínkových slavností u brány č. 2 Gdaňských loděnic V. I. Lenina. Už v prosinci 1977 zorganizovali aktivisté Studentského výboru Solidarity, Pastoračního centra studentů (*Duszpasterstwo Akademickie*) a Výboru na obranu dělníků (*Komitet Obrony Robotników*) manifestaci u loděnic. SB chtěla zabránit kladení květin, a proto předem rozhodla, že *oblast přiléhající ke zdi u brány č. 2 bude zaplněna závodními autobusy loděnic, čímž dojde k zamezení parkování osobních automobilů a znemožnění přístupu k oplocení.* V dalších letech přitahovala prosinčová výročí stále více osob. V roce 1978 byl hlavním organizátorem oslav Svobodný odborový svaz. K loděnicím přišlo kolem 600 osob, ačkoliv účinná akce „dělnických aktivistů“, kteří z plotu sundali věnec se stuhami a vlajku, vedla představitel SB ke konstatování, že manifestace „nepřinesla zamýšlený efekt“.

60 V článku *Nový evolucionismus* z roku 1976 Adam Michnik postavil zkušenost Října 1956 a Prosince 1970 do jakéhosi protikladu s tím, že *koncepce polské demokratické opozice navazuje spíše na španělské než na portugalské vzory* a že předpokládá pomalé, postupné, částečné změny, a ne náhlý převrat a násilné zničení stávajícího systému. Viz MICHNIK, Adam: *Šance polské demokracie*, Londýn 1984, s. 83. V kontextu názorů, které prezentuje Michnik, stojí za to citovat zajímavý článek Mariana Korybuta čili Antoni Macierewicze s názvem *Reflexe o opozici*, (*Aneks*, 1976, č. 12), v němž je mimo jiné řeč o tom, jak revolta Prosince 1970 byla (v části varšavských kruhů) zlehčována coby další polská „kościuszkovská“ vzpoura.

61 RYBICKI, Arkadiusz: *Kalendarium śródowniska RMP*. *Bratniak* 1979.

62 Deklaracja Komitetu Założycielskiego Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża. *Robotnik Wybrzeża*, 1. 8. 1978.

63 Srv. *Robotnik Wybrzeża*, 2. 1. 1979.

Gdaňsk 1970 – nepotrestaný zločin a boj o paměť

Přesto u brány loděnic promlouval jeden z organizátorů protestů v prosinci 1970 – Kazimierz Szoloch. Vystoupili také Bogdan Borusewicz a Dariusz Kobzdej. Manifestace se konaly také v následujícím roce, 18. prosince 1979. Na zprávu o připravovaných oslavách Prosince 1970 byl 18. prosinec se svolením prvního tajemníka VV PSDS v Gdaňsku Tadeusze Fiszbacha prohlášen za den pracovního volna pro pracovníky loděnic. Přesto přišlo před závod několik tisíc demonstrantů (oficiální i nezávislé zdroje uvádějí 3000–5000 osob). Projevy tehdy měli Dariusz Kobzdej, Maryla Płońska, pater Bronisław Sroka a Lech Wałęsa. Pod vlivem úspěchu prosincové demonstrace v roce 1979 přišla SB s návrhem na přestavbu prostoru u brány č. 2 Gdaňských loděnic V. I. Lenina. Požadovala, aby území přiléhající k loděnicím, tedy konečná tramvaje, bylo obehnáno zdí a přímo včleněno do prostoru loděnic. Historické místo, kde v prosinci 1970 zahynuli gdaňští loďaři, by tak ztratilo svůj dosavadní ráz, což mělo zamezit organizování dalších výročních oslav.⁶⁴

Památku a tradici Prosince 1970 však komunisté zničit nedokázali. Podle všeho se počátkem roku 1980 s touto skutečností definitivně smířili. Svědčí o tom výjimečná výzva vedení gdaňské MO a SB, adresovaná v lednu 1980 představitelům resortu zahraničních věcí a stranickému vedení: *Retrospektivní rozbor činnosti organizovaných antisocialistických živlů na území gdaňského vojvodství vykazuje, že z mnoha provokativních akcí, které tyto živly při různých příležitostech pořádaly, jim poměrně největší užitek přinášejí provokace organizované na výročí prosincových událostí. [...] Dosavadní zkušenosti s bojem proti činnosti organizovaných antisocialistických živlů a znalost jejich plánů a záměrů na nejbližší období nás opravňují ke konstatování, že s použitím dosavadních forem a metod boje proti nim nedosáhneme trvalejších příznivých efektů.*⁶⁵ Proto plukovník Jerzy Andrzejewski a plukovník Władysław Jaworski navrhovali dvě alternativní řešení. Jedním z nich byla inspirace kompetentních činitelů v Gdaňských loděnicích V. I. Lenina, aby oficiálně vystoupili s iniciativou instalace obelisku na území loděnic nebo na území přilehlém k bráně č. 2. Na obelisku by byla umístěna deska se jmény všech padlých během prosincových událostí. Na každé výročí událostí by dělníci loděnic měli možnost klást u obelisku věnce či květiny. Druhé znělo: *Inspirovat iniciativu vztyčení pamětního obelisku na hřbitově Srebrzysko v gdaňské čtvrti Wrzeszcz. Pro odůvodnění výběru právě této lokalizace počítat s exhumací 17 obětí pohřbených na území gdaňského vojvodství (v současných hranicích) a s uložením pozůstatků ve společném hrobcu (případně pobřežní). V případě nesouhlasu některých rodin s exhumací a v případě obětí pohřbených na území jiných vojvodství by z hrobů byla odebrána symbolická „hrouda“ a v urnách uložena do společného hrobu. Součástí obelisku by byla deska se jmény všech osob, které v důsledku událostí zahynuly.* Výzva končila vskutku prorockou, ač autory nechtěnou vizí: *Na základě dosavadního rozboru plánů soupeře a jeho přípravného jednání předpokládáme, že na desáté výročí prosincových událostí budou organizované antisocialistické*

64 CENCKIEWICZ, Sławomir: *Oczami bezpieki. Szkice i materiały z dziejów aparatu bezpieczeństwa PRL*. Arcana, Kraków 2004, s. 333–344; CENCKIEWICZ, Sławomir: *Anna Solidarność...*, s. 80–81.

65 IPN, Gd, 003/14, sv. 91, *Informacja dotycząca działań polityczno-operacyjnych zmierzających do wytworzenia warunków i atmosfery niesprzyjających realizacji inicjatyw zorganizowanych elementów antysocjalistycznych związanych z 10. rocznicą wydarzeń grudniowych*, plk. Władysław Jaworski, plk. Jerzy Andrzejewski, Gdaňsk, 29. 1. 1980, s. 72–79.

Sławomir Cenckiewicz

živly schopny shromáždit u brány č. 2 více než deset tisíc osob s významným podílem dělníků loděnic.⁶⁶

Definitivně byl návrh pomníku padlých vybojován v prosinci 1970 a realizován v srpnu 1980. K odhalení pomníku došlo v prosinci 1980. Kříže vztyčené nad loděnicemi se staly symbolem národní obnovy a vítězství pravdy nad mocí a zlem komunismu. Účastníci Prosince 1970 z Trojměstí a ochránci jeho památky tajně shromažďovali svědectví účastníků, po celou dobu existence Polské lidové republiky svědčili o pravdě, nikdy nesložili zbraně a nezapomněli na oběti tohoto nepotrestaného zločinu. V kontrastu s beztrestností pachatelů masakru činí zadost elementární spravedlnosti pouze krásná báseň Czesława Miłosze nazvaná *Ty, jenž jsi ublížil*, vyrytá jako memento na pomníku padlých dělníků loděnic:

*Ty, jenž jsi ublížil prostému člověku
a jeho křivdě dovedl ses smát
i hordu tatrmanů najímat
k matení pojmů o dobru a zlu,*

*i kdyby se ti všichni kořili,
tvou ctnost a moudrost sborem chválíce,
tvůj obraz v zlato ryli na mince,
šťastní, že další den zas přežili,*

*nebuď si jist. Básník to ví a zná.
Můžeš ho zabít – narodí se jiný,
sepsány budou slova tvá i činy.*

*Lepší by pro tebe byl zimní úsvit s jíním,
provaz a větev tíhou sehnutá.⁶⁷*

66 Tamtéž. Podobný názor měl tehdy prominentní funkcionář PSDS a redaktor týdeníku *Polityka* Mieczysław F. Rakowski, který na stránkách svých deníkových zápisků označil represe účastníků prosincových manifestací jako „barbarství“. Krom toho se domníval, že při výročí Prosince 1970 by věnce u brány Gdaňských loděnic měli skládat představitelé PSDS a odborových svazů. Bohužel, když se stal premiérem PLR a tajemníkem ÚV PSDS, nerealizoval tyto požadavky. Viz RAKOWSKI, Mieczysław F.: *Dzienniki polityczne 1979–1981*. Wydawnictwo Iskry, Warszawa 2004, s. 127.

67 MIŁOSZ, Czesław: *Mapa času*. Odeon, Praha 1990, s. 100. Přeložila Vlasta Dvořáčková.